ۋيتېرينارلقدان 4 نچی كیتاب

قۆرچانعۇ

بلەن ئاوری تۆرعان ترلكلەرنی دارولاو.

يازوچسی: ئی. ليمانف. تاتارچالاوچسی: ح. حاليدف.

باسدروچسی:
تاتارستان جير ئشلەری حالق كاميسارييانی.

قازان، 1925 يل.

ئي. ليمانف.

قۆرچانعۀ

بلەن ئاوريۋ تۆرعان ترلگلەرنۀ دارولاو،

تاتارچالاوچۀسۀ: ح. حاليدف.

باسدۀرۇچۀسۀ:
تاتارستان جير ئشلەرۀ حالق كاميسارياتۀ.

قازان، 1925 ىيل.

قۇرچانعى

بلەن ئاورى تۇرعان ترلك - تووارنى دارولاو.

قۇرچانعى ئاورووى بلەن ئاورى تۇرعان حەيوانلار قاتى قاشنٸنا تۇرعان بولالار.

هەر تۇرلى نەرسەگە ٸشقٸناسى كيلو، سەلامەت حەيوانلاردادا بولرعا مۇمكين، لاكين ئالار قۇرچانعى بلەن ئاورى تۇرعان حەيوانلار كبك ئارتق قاتى قچنميلار، شولايوق بر توقتاوسز قاشنميلاردا. ئە قۇرچانع-نى بلەن ئاورى تۇرعان حەيوانلار قاتى هەم ئۇزلكسز قاشنب تۇرالار، حەتتا تەنلەرن ٴئويب - تشلەب بتٸرەلەر. بيگرەك ٴجلى ئورندا تۇرسالار يەيسە ٴشلەب تيرلەسەلەر قاتى قاشٸنا تۇرعان بولالار. سالقندا ئارتق قاتى قاشنميلار.

قۇرچانعى ئلەككەجدە، تير ٸنك قچٸتا تۇرعان ئورنلارنداعى جۇنلار، باشدا ئورە تۇرالار، ئانغارى قۇيٸلا باشليلار، تيرى قالٸنايا هەم تۇرلى ٸرنلى بتچەلەر پەيدا بولا. قاي وافت تيرى سرلانب يارٸلا هەم ٴشوشى يارقلاردان سيىق نەرسە ئاعب، ئۇستكە چعب قاتب، قاوقلانب قالا. قاشٸنو هەم ٴشلەو ئارقاسندا تەن ششە هەم تۇرلى سزلاوقلار بلەن تۇمالانا.

حەيوانلارنك تەنلەرن قاناتب بترگەنچە قاشٸنولارى، تەننك بر توقتاوسز قمرجب تۇرووندان كيله. چۇنكى

قۇرچانغى بلەن ئاورى تۇرغان حەيوانلارنڭ تەنلەرندە «قۇرچانغى بتى» ديب ئاتالا تۇرغان بتلەر بولا، بو بتلەر تەننى بر تونتاوسز قتقلاب - قچندۇرب تۇرالار. شوڭار كورەدە، حەيوانلار تەنلەرن ئويب، قاناتب بترسەلەردە، قاشنو بلەنگنە قچتونى باسا ئالميلار.

قۇرچانغى بتلەرنڭ كچكنەلەرى هەم زورلارى بولا. ئالار زورلقلارى بلەن ئاينرلغان كبك ئوزلەرنڭ فورمالارى هەم تۇرمشلارى بلەن دە برنبچە گە بولنەلەر. ئادەم هەم حەيوانلارنڭ تەنلەرندەگى قۇرچانغى بتلەرى بك كچكنە بولالار. ئالارنى فەقەت زور كورسەتە تۇرغان پيالا ئارقلغنا كورگە مۇمكين. بو بتلەر حەيوانلارنڭ تەنلەرنە ئلەككەننڭ سوڭندا تيرنڭ ئچنە تيشب كرەلەر. هەم جيردەگى سوقر تچقانلار كبك تەننى تيشب ئوزلەرنە يۇرر ئۇچن تۇرلى يوللار ياسيلار، شوشنڭ بلەن حەيوانلارنى قچندرغا، قاشنرغا مەجبور ئيتەلەر.

بز ئوزبزنڭ كيتابلاربزدا سەلامەت تەننڭ هەرتۇرلى ئاوروغا قارشى تۇرراق ئيتب تەزناووى تورندا كوب يازدق. قۇرچانغى بلەن ئاورغاندا، حەيوانلارنڭ تۇرلى نەرسەگە ئشقنو - قاشنولارى؛ ئوزى قچنوغا قارشى دارو ديەرگە يارى. (حەيوانلار، تەنعانعاق شندلار، لاكين قاشنو ياردەمى بلەن ئوزلەرن داوالارن بلميلەر). چۇنكى حەيوانلار قاشنب تەندەگى قاودلار، قوتلار بلەن بتلەرنى دە قويب تۇشرەلەر.

كوب قاشغان ئورن تزارب ئاندا قان جيبلا. قان تەننڭ ئۇستكى قاتلاولارندا قاراغاندا جلنراق بولغانلقدان

يېر يۈزىدە جىنىتا. ئەفۇر چانىي بىتلەرى جانىنى يار اتالار، ئالار
جانى ئۆزلەپ تەنىنىڭ ئىچكى قاتلاۋلارىغا ئۇق كرىپ ئورنلاشقان
بولالار. قان، جىيىتلىپ تەنىنىڭ ئۈستكى قاتلاۋلارىدا جىلتىقاچ
بۇ بىتلەر ئۈستكە چىقالار. مىنە شۇشى ۋاقتىدا حەيۋانلار
قاشىنىپ بولارنىڭ كوبكىنە ئۆلتىشىن قويىپ تۇشىرەلەر.
قىچىنۇنى قاشىبىقىنا بىتىرە ئالماغاج تەنلەرىن تىشلەرگە تىتىنالار
هەم تىشلەپ يېرىنىڭ ئىچكى قاتلارىنا ئورنلاشقانلارىن داھەلاك
ئېتەلەر. ئەگەردە بۇ بىتلەر جانلى بولمىچا، ھالق ئويلاغانچا
ۋاق جارما شىكلىدىگىنە نەرسە بولسالار، نىچچەككىنە بولماسىن
حەيۋانلار قىچىنۇدان قۇتىلارلار ئىدى. لاكىن قۇرچانىي
بىتلەرى باشقا ئيرى حەيۋانلار كىبك، ئۇك جانلى ھەم ئۆزلەرن
ئۆزلەرى ئىچك ساقلارغادا بىلەلەر، شوكار كورەدە بىر ياقدان
حەيۋانلار قاشىنىۋ - تشلەنۋ بىلەن ئالارنى قويىپ تورسالار
ئىككىنچى ياقدان ئالار ئورچىپ تۇرالار ھەم بىيك قاتى ئورچىلەر،
ئالارنى قاشىبىقىنا بىتىرۋ بۇ تىلەى مۇمكىن توگل. قۇرچانىي بىلەن
ئاۋرى تۇرغان حەيۋانلارنىڭ يەشىسىلەرى كىلگەن كىبك،
ئالارنىڭ تەنلەرىنە ئورنلاشقان بىتلەرنىڭدە ئۆلەسىلەرى
كىلمى. حەيۋانلارنىڭ تەنلەرى ھەر تۈرلى مىكروبقا قارشى
تۈرلق ئىتىپ ياسالغان بولسا، تابىعەت بىتلەرنى دە بۇ تىلەيوك
ئۆتىماغان. قاشىنماچ تەنىنىڭ ئۈستكى قاتلاۋلارى جىلتىنا، قۇر-
چانىي بىتلەرى ئۈستكەچقا ھەم حەيۋانلار قاشىنىپ بولارنىڭ
بىر ئۆلتىشىن تەنلەرىندەن قويىپ تۇشىرەلەر دىيىلدى؛ مۇندا
بىتلەر بىر ياقدان ئۆتەرسالار ئىككىنچى ياقدان ئۆتالار،
چۈنكى بۇ بىتلەر جىلدان فايدالانىپ بىك كوپ يۇمرقا
سالىپ قالدىرالار ھەم تىق ئورچىلەر. شوكار كورەدە بۇ

كۆرەشىدە بىتلەر جىكىب قالالار چۈنكى قاشىنىب ئالارنىڭ
بۇتنىلەين قويىب بىترو مۇمكىن توگل، نە ئالار تەنىنىڭ
جلىنووندان فايدالانىب يۇمرقا سالىب ئۆلگىنلەرىدە ئارتىغراق
ئورچىب قالالار.

بىتلەر باشىدا حەيوانلارنىڭ تەنلەرىنە بىك ئاز ئىلەگەلەر
حەتتا حەيوانلار برىنچى كۈنلەردە بۇتنلەي قچىمىلار دىيەرگە
بارى. كۈنلەرنىڭ ئوزووى بىلەن بۇلار يۇمرقاسالاباشلىلار.
4 يايسە 7 كۈن ئوتو نلەن بالابىتلەر تووا، بۇلارنى داتەنى
تۆرلى يوللار ياسى باشلىلار هەم بر-ئىكى ئاتنا ئوتو بىلەن
يۇمرقا سالىرغا، بالا چعاررغا تۇتنالار، بر بلگچنڭ تەجريبە-
سىنە قاراغاندا بر بىت ئۆچ ئايدان ميليون يارمغاجىقە ئىكەن.

بىتلەر حەيوانلارنىڭ تەنلەرىنە ئىلەككەچ باشىدا بىك كچكنە
ئورنداغنا بولالار. ئىكى-ئۆچ ئاي ئوتو بىلەن ئورچىب
تەننىڭ بىك كوب جيرن تۇماليلار. قاي واقت تەننىڭ يارتنسن
يەيسە يارتندان دا كوبرەك ئۆلىش قابىلار. شوشى قەدەر
كوب بتكە حەيوانلار بيلگىلى چدى ئالميلار هەم ئوز
تەنلەرن ئوزلەرى تشلەب قاناتب بتىرەلەر. قۇرچانغى
حەيوانلارنىڭ تەنلەرىندەگى قۇرچانغى بتلەرى، بر
توقتاوسز ئورچىب تۆرغانلقدان چيكسز كوب بولالار هەم
هەر واقت قان بلەنگنە توينىب تۆرالار. نەتيجەدە حەيوان
تەمام ئىشلەن چعا-چابىغا، قاي بر حەيوانلار چدى ئالمىچا
ئولگەليلەردە. بو بتلەر ترى حەيواننڭ قانى بلەنگنە
تويىنب تۆرغانلقدان، حەيوان ئولو بلەن، ئاچ قالالار
هەم نەتيجەدە ئوزلەرىدە ئاچدان هەلاك بولالار. ھەقەت
بەحتللەرنگنە ئىكنچى بر حەيواننڭ تەنىنە كوچىب ياشا
تۆرمش قۇرالار.

لاكين قۇرچانعى بتلەرنڭه ئولەكسەدەن، سەلەمەت حەيوان تەنڭنه كوچەرگه بيكسيرەك ،تورى كيلە، ئەئاورو حەيواندان سەلەمەت حەيوانعا بيك ،يش كوچەلەر. قايسى بتلەر قۇرچانعى حەيوان قاشنعاندا ئستينالارعا، ئاعاچلارعا ئلەگب قالالار، ئەگەردە شولوق ئستيناعا سەلەمەت حەيوانلار كيلب ئشقنسالار ،بو بتلەر ئالارعادا كوچەلەر هەم ئانارداد ئورچب ئانىدا ئاوروعا سابشدرالار.

ئات شوتكنسى، قرعج، جۇگەن، قامت، ئنعرچاق شيكللى نەرسەلەر يالعشلق بلەن قۇرچانعى قاوقلارى قۇيلعان جبردەن ئالنب قويلماسالار، قۇرچانعى بتلەرى بۇلار ئارقلىدا باشقا حەيوانلارعا كوچەلەر.

باشقا حەيوانلارعا ئۇرنڭا، يەيسە كييرتڭله قۇرعان نەرسەلەرگە قۇرچانعى بتلەرى ئورنلاشقان بولسالاردا قۇرچانعى باشقالارعا هەر واقت يوقمى. چۈنكى ،بو بتلەر حەيوانلارنڭ تەنلەرندەن ئايرلعاچ ئاچ قالب هەلاك بولالار، شولايدا حەيوانلارنڭ تەنلەرندەن ئايرلعان كۈندەن ئوك ئولەلەر ديب ئويلارعا يارامى، چۈنكى ئالار ئاچلققا ئيرى حەيوانلاردان دا چدامراق بولالار ئۈچ - ئاتنعا چدايلار. ئەگەردە حەيوان تەنندەن ئايرلعاندان ،سوڭ نيندىدە بولسا يووش ئورنعا يەيسە تيرسلككە ئورنلاشسالار ،ئول واقت ئيكى ئايعا قەدەر ئولميلەر.

ئەگەردە قۇرچانعى ئاتقا كييرتلگەن قامت يايسە ئنعرچاق، بر- ئيكى ئاتنا ،ئوزو بلەن سەلەمەت حەيوانعا كييرتلسە، ،ئول واقت ئاورو ئەلبەتتە يۇعا. ئەگەردە قۇرچانعى حەيوانعا كييرتلگەن قامت، ئسبرويلار ئيكى-

ئۆچ ئاي تيك ياتب، ئاندان سوڭعنا سەلەمەت حەيـوانعا كيير تلسەلەر ،ئول واقت زازار يوق. چۆنـكى ،بو واقت بتلەر ئاچلقدان قرئلب بتـكەن بولالار ئيندى.

ئەگەر دە ئاولنڭ برەر ئاتنغا قۆرچانعى بتلەرى ئلەگب ،ئول ئات ئولسە، ،مۆنڭ ئولووى بلەن ئاولـدا قۆرچانعى بتدى ديب جاننى تندنرعا يارامى. چۆنـكى ئاولدائاتلار بر كۆتودە يۆريلەر. بيلـگنلى بر-برننە ئشقنالاردا؛ ئشقنعاندا ،بو بتلەر باشقا تازا ئاتلارعادا كوچب ئالارعادا يۆقترعان، بولالار.

كرەستييەنلەر قۆرچانعنڭ يۆعشلى ،بولوون ئالـدان بلـگەن بولسالار، بەلـكى قۆرچانعى ئاتلارنى بـۆتنلەى كۆتوگە كرتمەسلەر ئيدى؛ بەلـكى بلە تۆربدا بولدنرا ئالماسلار ئيدى، چۆنـكى ،جۆنى قويئلب بتچەلەگەن ھەممە ئاتنى قۆرچانعى بلەن ئاورى ديب ئوبلارعايارامى، نيندى دە بولسا ئاتنڭ ،جۆنى قۆيئلب، تيرنسى قاوقلانا، قاشننائيكەن، ئش بلەن تانش بولماعان كشلەر، ،بو ئاتنى قۆرچانعى بلەن ئاورى ديلەر؛ لاكين قۆرچانعى ،بو ئاتدان باشقا ئاتلارعا يۆقماس ،بۆرن بۆلاى ئويلاو يالعش. ،مۆنى عادى كشى تيزگنە بلە ئالمى ئەدوقترلار قۆرچانعنمى يايسە باشقابرەر ئاورومى ئيكەنن تيز بلەلەر، چۆنـكى ئ لارنڭ قوللارنـدا ،زور كورسەتە تۆرعان پيالالارى بولا، ئالار ،شۆشى پيالا ئارقلى باشدا حەيوانڭ تەنن تيكشنرەلەر، ئەگەر دەتەننڭ قۆرچانعى بتلەرى بولسا بيلـگنلى ،بو حەيوان قۆرچانعى بلەن ئاورى تۆرعان بولا، ئەگەردە بولماسا بـاشقا تۆرلى ئاورو بلەن ئاورى تۆرعان بولا.

قۇرچانعى بۇتۇن ترلكدە ھەم كشلەرنك ئۇزلەرندەدە بولا. ئەگەردە نيملىيدە بولسا ھەيوان قۇرچانعى بلەن ئاورسا، ئۇزاقلا ئۇتمىشوشى ئوق ئاورو ئانك تيرەسنلگى باشقا ھەيوانلارعادا يۇعا. ئەگەردە قۇرچانعى ئاتقا بولسا، عادەتلك ئۇل ئاتلارعا، ئەگەردە سيير دا بولسا، سييرلارعا يۇعا، ئە باشقا ترلكلەرگە بۇتتلەى زارارى تيمى. نى ئۇچۇن مۇنداق بولاى؟ — چۇنكى قۇرچانعى بتلەرى بر نيچە تۇرلى بولالار. ئالارنك بر تۇرلۇسى فەقەت ئات تەننلە-گنە، بر تۇرلۇسى فەقەت سيير تەننلەگنە، بر تۇرلۇسى فەقەت مەچى تەننلگنە، دورتنچى بر ئيشى فەقەت كشى تەننلەگنە يەشى ئالا. قۇرچانعى بلەن ئاورى تۇرعان مەچى بلەن ئت تەننلەگى قۇرچانعى بتلەرى سيير تەنننە ئله گەلەر ئيكەن ئالار مۇندا يەشى ئالميلار-ئۇلەلەر. بۇلارعا ئۇخشاش ئيتب قاى بر ئاعاچلارنى ئالرعا يارى، قايسى ئاعاچلار بيلگلى بر ئورنداعنا ئۇسەئالالار، ئەگەردە مۇندەى ئاعاچلارنى ئۇزى يارامى تۇرعان ئورندا ئۇ-تورتساك ئالارنى نى قەدەر گنە قاراما، باربىر دودقا كيتە ئالميلار يەقۇريلار، يە چريلەر. قۇرچانعى بتلەرىدە ئۇسە-لكلەر كبك ئوك بر تۇرلۇلەرى بيلگلى بر ئورنداعنا يەشى ئالالار، ئە بر تۇرلۇلەرى نيملىيگنە ھەيوان تەنننە ئله كەمەسلەر، جير تالملامى تۇرعان چوب ئۇلەنلەرى كبك، باربىر يەشى — ئورچى بيرەلەر. تاعندا، بر تۇرلى بتلەر ئايرم ھەيوانىنك بيلگلى بر ئورننداعنا يەشيلەر. مەسەلەن: ئالارنك بر تۇرلۇلەرى ئتنك ذەقەت يال، قۇيرق تۇبلەرندە، ئيەك ئاستنداعنا يەشيلەر، ئە باشقا جيرلەرندە ياقن داكيلميلەر.

بر تۈرلىلەرى ئاتنىڭ تز بلەن تەياق ئاراسىندا يەشىلەر. ھۇندى بتلەر عادەتدەن تش ئورچب، يارانا تۈرعان جيرلەرنىدە يەشەرگە مۇمكين بولماساعنا باشقا جيرلەرگە تارالرعا مەجبور برلالار.

قۇرچانعى، دارولامچا، تۇرب برحەيوانددا ئۈزنلان ئوزى بتمى، نيك بتلەر تەندەن نيرنگە كوچەلەرگنە بتەرگە مۇمكين، لاكين ئۇلار بر واقتدادا ئۈز تلەكلەرى بلەن تەنني تاشلاميلار. قۇرچانعنى دارولاو-بتنرو ئۈچن ئيك ئەووەل ئاتك بتلەرن يوقغا چعاررعا كيرەك. شونك ئۈچن دە قۇرچانعنى، ئوزندەن ئوزى بتەر ئەلي، ديب ئويلارعا هيچ يارامى. شوكار كورەدەبرنچي نەوبەتدە بز ئات (باشقا حەيوانلار تورنىدا ئالدا يازلر) تەنندەگى قۇرچانعى بتلەرن بتنرو ئۈچن نيمەدى يوللار بولوون يازب ئوزابز. ئاتداعى قۇرچانعى بتلەرن ئوتنرر ئۈچن كوب تۈرلى يول بار، ئالارنك بارندا مۇندا ئيسەبلەب تۇرمىبز. بزنگچە، ئاتداعى قۇرچانعنى بتنرو ئۈچن، ھەممە كشى ئوزى ياسى ئالا تۈرعان توبەندەگى دارو بارنسنا قاراعاندا ياحشراق: باشدا $1/2$ قاداق كوكرت، $1/2$ قاداق ئاور دگت تابب ياحشلاب قاتشترر عا كيرەك، ئاندان سوك بو قوشمتاعا 1 قاداق يەشل سابن بلەن 1 بوتيلكا ئارافى (ئچە تۈرعان ئسپيرت بولسا ياحشراق) قوشارعا كيرەك (يەشل سابن بولماسا ئانسزدا يارى). بو نەرسەلەرنى ياحشلاب قاتشترعاندان سوك، ئاتنك ئاورتا تۈرعان جيرلەرنە سۈرتزگە كيرەك.

بو دارو ئورننا ئيكنچي دارو قوللانرعا يارى: $1/2$

قاداق كوكرت، $^1/_2$ قاداق سوندۇرلمەگەن ئزبيز
دۇزلەب (не гашеная известь) قاتشتۇررغا كيرەك
(قاتشتۇرر ئالدىندان ئزبيزنى ،سو بۈركب سوندۇررگە
هەم ئۇنعا ئەيلەندۇررگە كيرەك، لاكين يوروشلەنمەسكە
تييش)، ئاندان ،سوك ،بو قوشمقانى بالچق چولمەككە
،توتۇرب ئۇستىنە، ،سو سالرغا هەم پيچكەقويب ،سوونڭ
$^1/_3$ پارغا ئەيلەنگەنگە قەدەر قاينانرغا كيرەك. ،بو واقت
ئزبيز بلەن كوكرت سودا ئيزلگەن بولالار.

،شوشى رەوشدە حەزرلەگەنلەن ،سوك ،سووتب ئاتنڭ
ئاورتا تۇرعان جيرلەرنە سلارغا يارى، لاكين برەر
سەعەتلەن ،سوك ،بو دارونى ،جاى ،سو بلەن ،جووب ئالرغا
كيرەك، چۈنكى ،ئول بر سەعەت واقت ئچندە ئانداعى
بتلەرنى ئوتۇرب بتۇرە، ئەئۇزاق تۇتساك حەيواننڭ توزنە
زارار كيتۇرە.

لاكين باشدا ئەيتكەنچە قۇرچانعى بتلەرنى تيرنڭ
ئۇستنەگنە بولميلار، بەلكى كوبسنچە تەنگە كرب تور-
ناشقان بولالار. شوڭار كورەدە دارو ئچكە ئوتمەسە
ئۈستدەگى بتلەرنىگنە ئوتۇرە. تەننڭ ئچنە تورنلاشقان
بتلەرنىدە ئوترر ئۈچن:دارو سورتكەنچە، ئاورتا تۇرعان
ئورنلارنى ياحشلاب جووارعا، چيستارترعا، قاوقلارن
قررعا كيرەك. دارونى شوندان سوكعنا سۈرتركە يارى.
ياحشلاب چيستارتر ئۈچن باشدا:شوتكى يايسە سالام بلەن
ياحشلاب شونكنلەب ئانداعى قوترلارنى قوبتاررغا هەم
سلقى بلەن يووارعا كيرەك. سلقى بلەن بر ـ ئيكى تابقر
يووارعا يارى (لاكين بر مەرتەبە يوعاچ ئۈچ سەعەتسزدە

سالتىي تىلدۈرگە يارامى)، تاپ بولسا سالتىگە قاراغاندا يەشل سابن ياخشىراق. بو سابننى بۈتن ئاپتىكالاردا ساتالار. بو باشقا سابنلار كبك قاتتى بولمى، ماى شىكللى يۇمشاق بولا، مۇنى حەيوانلارنڭ بۈتن ئاورتا تۇرغان جىرلەرنە سلاپ، بر تەولكدەن سوڭ، جاى سو بلەن جووب ئالرغا كىرەك. شوشى رەوشدە تىرى تەمام چىستارغاندان سوڭ باشدا كورسەتلگەن دارولارنڭ برسى بلەن دارولارغا يارى.

قۇرچانغى ئانقا بر مەرتەبە قۇرچانغى بتلەرن ئۆتترە تۇرغان دارو تيدرگەندەن سوڭ بر ئاتناسز بر تۇرلى دە دارو سۈرترگە كىرەكمى. ئە 7 كۈندەن سوڭ باشدا كورسەتلگەنچە سالتى يەيسە يەشل سابن بلەن ياكادان چىستارتب باشدا كورسەتلگەن دارولارنڭ برسن تاغن سۈرترگە كىرەك.

قۇرچانغى حەيوانغا نىندىگنە دارو سۈرتسەڭدە برگنە مەرتەبە سۈرتو بلەن ئانداغى قۇرچانغى بتلەرن ئۆتترب بتررگە مۇمكن توگل. گەرچە بر مەرتەبە سۈرتو بلەن ئولب بتسەلەردە، ئالارنڭ سالب قالدرغان يۇمرقالارى ئيسەن قالا هەم برەر ئاتنا ئۆتو بلەن بو يۇمرقالاردان ياڭا بتلەر چغالار. جىدى كۈن دىگەندە ئالار يۇمرقادان ياڭا چققانغنا بولالار هەم ياڭا يۇمرقالار سالرغا ئەلى ئۆلگرمەگەن بولالار، شوڭار كورەدە بر ماي لاغاندان سوڭ جىدى كۈن ئوزغاچ شوشى دارونى ياڭادان سۈرتسەڭ بو بتلەر بۈتنلەى قرلب بتەلەر.

قۇرچانغى بتلەرى يۇمرقادان بر ئاتنا دىگەندە چققانلقدان ئيكنچى تابقر دارولاو جىدى كۈندەن ئلكدە بولماسقا، سوڭدا بولماسقا تييش.

ئەگەردە نیمەدیدە بولسا ئاتنىڭ قۇرچانعى بلەن، باشلارى، موینلارى، جانلارى قىقاسى بۇتۇن جیرى تۇما-لانعان بولسا، نیمەدیدە بولسا بتنىڭ داروۇدان قاچپ قالب یاشاداان ئۇرچووی ئبجتیمال، شوشكار كورەدە قۇرچانعى داروۇن سۇرتكەندە ئاتنىڭ بۇتۇن جیرىنە بر دیولى سۇرتىرگە یارامى، برنچى كۇندە بر یاعىنا، ئیكنچى كۇنى ئیكنچى یاعىنا سۇرتىرگە كیرەك.

قاى واقت تەننىدەگى بتلەر ئولبدە، ئسىروىعا پەیسە قاشنعانىدا ئستیلارعا ئلەگب قالعان بتلەر ئانقا یاشاداان كوچەلەر هەم یاشاداان ئورچرگە تۇتنىلار. منە شوشندى كوشلسزلككە ئۇچراماس ئۇچن جیدى كۇن ئوزعاج، ئۇچنچى قات دارولارعا كیرەك قۇرچانعى تەننىڭ بیك كوب جیرینە تارالعان ئاتلارنى ئۇچ قات دارولامیچا هیچدە یارامى.

هەر تۇرلى ئسىروى، ئستینالاردا قالعان بتلەردەن ساقلانو ئۇچن، قۇرچانعى حەیوان تۇرعان ئورنلاردا عى ئستینا-لارنى، ئسىرویلارنى، دگت پەیسە شوشى قۇرچانعى داروۇى بلەن ئوك بویاب چقارعا كیرەك.

قۇرچانعى بتلەرى، قۇرچانعى ئات تیرەسندە چوبالا تۇرعان كشلەرگەدە كوچكەلیلەر. شونىڭ ئۇچن مۇندى ئاتنى قارى-دارولى تۇرعان كشى، ئانقا تۇرنعاندان سوك قوللارن یاحشلاب جورارعا تیىشلى. قاى واقت بو بتلەر كشلەردە ئورچب ئالارنىدا قۇرچانعا، سابشتىرالار، مۇندى ئش بولعاندا ئانقا سۇرتە تۇرعان دارونى ئوزلكندە سۇرتىرگە كیرەك.

موگزلی حەیوانلاردا قۇرچانعی ئاورووی ئانقاقاراعاندا سیرەگئرەك بولا. مۇندای حەیوانلارعا ئەلەكسە، ئالارنی دا ئاتنی دارولاعان كبك ئوك دارولارعا كیرەك. فەقەت ئابرما شۇنداعنا: قۇرچانعی داروون ئاتقا ئۇز، دورت مەرتەبە سۇرتگە بیرەك. ئەسە سیبیرلارعا، ئوگزلەرگە بر - ئیكی مەرتەبە سۇرتسەك دە جیتە. چۇنكی موگزلی حەیوانلارداعی قۇرچانعی بتلەری تەننك ئچننە ئوك كرمیلەر، هەم كوبسنچە موگز، قۇیرق تۇبلەرنك، موینداعنا یەشیلەر، شوكار كورە قۇرچانعندا عادەتدە ئالارنك شوشی جیرلەرندە گنە بولا.

قۇرچانعی بلەن ئاوری تۇرعان سارقلارنی دارولاو سیبیرلارنی حەتتا ئاتلارنی دارولاوعا قاراعاندا قییندرق.

سارقلارداعی قۇرچانعی ئاورووی، ئییەلەری قۇرچانعی بر نیچە سارقنا ئلەككەچكنە بلەلەر. قۇرچانعی سارقلار بر توقتاوسز قاشنلار، بیگرەك جالی ئورنندا یەیسە قۇیاش قزووندا قاتی قاشنا تۇرعان بولالار هەم تەنلەرندە قزل تابلار بولا كوب قاشنو نەتیجەسندە بو تابلار قاوقلانالار، ششەلەر، حەتتا چووانعا ئەیلەنەلەر. سارقلارنك قۇرچاكعی ئلەككەن جیرلەرندەگی جۇنلاری ئوزە تۇرا، قای واقت بۇتنلەی قۇیتلب تۇشە. حەیوانلار بر توقتاوسز قچتوعا بۇرچلعانلقدان جابتعب تەمام ئشدەن چعالار، ئارا - تیرە ئولگەلیلەردە.

سارقلاردا قۇرچانعی بتلەری، قویی جۇنلی جیرلەردە یەشەرگە یاراتالار. عادەتتە مۇندای قویی جۇن سارقلارنك سرتلارندا، جانلارندا هەم مینلارندا بولا. شوكار كورەدە قۇرچنعی بتلەری ئالارنك شوشی ئورنلارندا كوبرەك بولالار.

ئیری حەیوانلارنڭ (ئات، سیغیر) جونلاری قسقا بولعانلقدان، ئالارنڭ تەنلەرندەگی قورچانعندان زارار-لانعان جیرلەرن تیز کورب بولا. سارقلارنڭ جونلاری قویوق هەم، ئوزون بولعانلقدان، قورچانعنڭ قایسی ئورندا کوبەیرەك بولعون بلو قییین. شوڭار کورەدە قورچانعی بتلەرن ئوتترە توزعان دارونی سورتبکنەدە دارولاو مومکین توگل، شونڭ ئوچن، سارقلارنی قورچانعندان دارولیم دیسەڭ، بوتنلەی دار وعاقی بندررعا کیرەك بولا. ئەگەردە بر کنە سارق بولسا، ئانی یاحش لاب، قاراب، جون ئاراسندا'عی کچکنەگنە قورچانعی تابلارندا تابب، دارونی کیرەکلی ئورنعا تیگرلەب سورترگەدە مومکین بولر ئیدی، لاکین عادەتدە سارقنی برەملەب ئاسترامیلار. کوبنسنچە هەر کرەستیەنڭ بر نیچە دیستە سارعی بولا هەم قورچانعی ئالارنڭ یارتسندا یایسە یارتندان دا کوبرەك ئولشندە بولا. بولای بولعاندا هەممەسندەگی قورچانعی تابلارن جنقلەب چعو، بیلگلی، مومکن توگل. شوڭار کورەدە یاحشلاب دارولاو ئوچن بوتنلەین دارودا قوینترب چعاررعا کیرەك بولا.

لاکین دارودا قوینرعانعاقەدەر، جونن قرقرعا، قور-چانعی چەچرەگەن جیرلەرنە یەشل سابن سورترگە هەم بو سابننی یارتی تەولکدەن سوڭ، جلی سو بلەن جووب ئالرعا کیرەك؛ ئەگەردە یەشل سابن بولماسا یاحشلاب شونکی بلەن ئیتقب قاوقلارن، بتچەلەرن قیرب توشررکە هەم ساتقی بلەن جووارعا کیرەك. دارو، چاکعا حەزرلەنگەن بولرعا تییش.

سارقلارنى ياحشىلاب چيستارتقاندان، جوعاندان، سوتك، برەم - برەم، دارو حەزرلەنگەن چاكما مانب هەر برسن ئۈچەر مينوت ،تۈتب چعارر عا كيرەك.

سارقلارنى چاكما توبەنلىگىچە مانالار: بر كشى ئالعى هەم ئارتقى ئاياقلارندان ياحشىلاب تۇتا، ئيكنچى برسى بارماقلارى بلەن سارقنڭ كوزلەرن تۈمالى، ئاندان سوتك ئيكنسى بر يولى سرتى بلەن دارو حەزرلەنگەن چاكما تۈشترەلەر.

سارقلارنى ياحشىلاب دارولاو ئۈچن ئيكى ئۈچ مەرتەبە قۈيندىرعا كيرەك. هەر قۈيندىرونڭ ئاراسى برەر ئاتنا بولرعا تييش.

سارقلارنى دارولاو ئۈچن توبەندەگى قوشمنا بلەن دارولارعا كيكەش بيرەبز: 5 ئۈلش تەمەكى، 1 ئۈلش ئزبيز، 50 ئۈلش تەمەكى سووى ئلب ياحشىلاب قانشدىررعا كيرەك. تەمەكى سووى قاتى برلرعا تييش، تەمەكى سووى ياساعاندا 1 چيلەك سوعا، 1 قاداق تاباقلى تەمەكى يايسە 1 قاداق ماحوركا سالب ياسارعا كيرەك. تەمەكى سوون بۈلاى ياسيلار، مەسەلەن: 6 چيلەك سوعا 6 قاداق حەزرلەدكدى، منه مۈندا ئيك ئەووەل حەزرلە- نگەن تەمەكىنڭ ،بۈنلەين برگنه چيلەك سوعا سالب پشترر گه كيرەك، ئاندان سوكعندا قالعان 5 چيلەك سوعا قوشارعا يارى.

قۈيندرعان ساين باشدا ئەيتلگەنچە، قۈيندىرر ئالدندان، ساتى بلەن جووارعا يايسە يەشل سابن سۈرترگه كيرەك.

قۆرچانعى، كۆتودەگى سارقلارنڭ دورتدەن يايسە
ئۆچدەن بر ئۆلشندەگنە بولىب، قلعانلارى سەلەمەت
بولسالاردا سەلەمەتلەرندە شوشى دارو بلەن قۆيندرب
ئالرعا كيرەك.

ئاورو حەيوانلاردان سەلامەت حەيوانلار هەر واقت
ئايرم تورعا تيبش، شونڭ ئۆچن ئاندى حەيوانلارنى
ئايرم كۆتوگە، ئايرم قاپقاعاقوورعا كيرەك.

ئات، سيير سارقلاردان باشقا مەجى، ئت كبك حەيوا-
نلاردا قۆرچانعى بلەن ئاوريلار. بولارنى ئاتنى دارولاعان
كبك ئوك دارولاب بولا، يايسە پيروئانسكى بەلزەم
(Перуанский бальзам) يارى بەشل سابن بلەن
ياحشلاب يوعاندان، چيستارتقاندان سوڭ پيروئانسكى
بەلزەم سۆرتەسك، بو بەلزەم ئۆچ مەرتەبە سۆرتودە ئاورونى
بۆتنەى جووب ئالا، لاكين هەر سۆرتو ئالدندان يەشل
سابن بلەن مايلارعا كيرەك، شولايوق هەر سۆرتونڭ ئاراسى
جيدى كۆن بولرعا تيبش. پيروۋانسكى بەلزەم سۆرت-
كەندە حەيوانتى جلى پەچ يانندا ئورناشترعا كيرەك.
ئەگەردە قۆرچانعى، نيندەيدە بولسا ئتنڭ باشن، جانلارن
هەم بۆتن سرتن باسقان بولسا ئانڭ تزلووى ئيكنلى.

«تاتارستان» ماتباعاسى. قازان 1925 يل.
Тип. «ТАТАРСТАН» Казань, 1925 г.

Главлит А.Т.С.С.Р. № 1560. Тираж 5000 экз.

ۋيتيرينارلق تورندا باسلعان كيتابلار:

1) «تولەمە هەم ئانڭ بلەن كۆرەش» . . . .
2) «ئاوناب ئاوري تۇرعان ئاتلارعا نيچك ياردەم ئيتەرگە»
3) «يۆعشلى ئاورولار نيچك بولا» . . . .
4) «قۇرچانعى بلەن ئاوري تۇرعان تىرلكلەرنى دارولاو»
5) «ئاتلارنڭ يۆتكرو هەم تۇماو بلەن ئاورولارن نيچك دارولارعا» . . . .
6) «بۇزاولارنى ئيچ كيتو ئاورووندان دارولاو» . . . .
7) «شش هەم چوواتلارنى نيچك دارولارعا كيرەك» . . .
8) «سييرلاردا جيان ششو ئاورووى هەم ئانى دارولاو»
9) «يەشچور چيرى» . . . .
10) «ئچى كوبكەن، سييرنى نيچك دارولارعا» . . . . .
11) «ماڭقا ئاورووى» . . . .
12) «ئاتنڭ قزولى كيتووى هەم ئاندان دارولاو» . . . .
13) «قاچار ئاشى تۇرعان ئاتنى دارولاو» . . . .
هەم باشقالار.

بو كيتابلارنى سۇراتر ئۆچن ئادريس:

Казань, Кремль, Издат. Отдел Наркомзема
Т. С. С. Р.

37 [illegible]

Книга 4-я

И. Лиманов.

О ЛЕЧЕНИИ ЧЕСОТКИ
У ДОМАШНИХ ЖИВОТНЫХ.

(На татарском языке).

Перевод: Х. Халидов.

Издание: Наркомзема Тат.С.С.Р.

Казань 1925 г.